

اولین همایش ملی اسلام و ارزش های متعالی با تأکید بر اخلاق

اولین همایش ملی اسلام و ارزش های متعالی
۷ اسفند ماه ۱۳۹۲

تبیین ترابط میان تجسم اعمال با رفتارهای اخلاقی

عین الله خادمی^۱، فریبا ذاکری پور^۲، سید مفید حسینی^۳
e_khademi@ymail.com

چکیده:

تجسم اعمال به این معناست که، تمام اعمال و عقاید و اوصاف و افعال انسان در این جهان که در اثر تکرار عمل به صورت یک ملکه راسخه، درونی و باطنی، در نفس ایجاد می شود. در سرای دیگر همین اعمال، به صورت انواع پاداشها و نعمتهای بهشتی و یا به صورت انواع عذاب و شکنجه ظاهر می گردد. یعنی اعمال انسانها و عواقب آنها با یکدیگر رابطه تکوینی دارند. و معذب خارجی در کار نیست. و با همین حقیقت، در قیامت محشور می گردد. و این مساله مورد تصدیق آیات و روایات نیز می باشد. اعتقاد به تجسم اعمال، می تواند آثار سازنده و مثبت فراوانی، در زندگی فردی و اجتماعی انسان، بر جای بگذارد. و زمینه را برای تربیت انسانهای مومن، و تحقق جامعه توحیدی، فراهم آورد. و علم اخلاق هم به این منظور، دستور العملهای کلی برای داشتن بهترین رفتار و ملکات نفسانی، به انسانها ارائه کرده است. و لازم است که انسانها در اقدام به کارها حساب شده، عمل کنند. و مراقبت بر افکار و نیات و عملکرد خود داشته باشد. چرا که آنچه انجام می دهند، هرگز محو و نابود نخواهد شد. و بهشت و جهنم آنها همین اعمال می باشد.

واژه های کلیدی: تجسم اعمال، پاداش و کیفر، اخلاق، علم اخلاق، ملکات اخلاق

^۱-دانشیار دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

^۲- دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران؛ f_zakeri2@yahoo.com

^۳- دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران؛ m200h200@yahoo.com

دانشگاه تربیت مدرس

اولین همایش ملی اسلام و ارزش های متعالی با تأکید بر اخلاق

اولین همایش ملی اسلام و ارزش های متعالی
۷ اسفند ماه ۱۳۹۲

1- طرح مسئله

مسئله تجسم اعمال که در آیات و روایات بازتاب گسترده ای دارد، و یکی از اصول مسلم قرآنی و روایی است. تبیینی از چگونگی تأثیر اعمال بشر در سرنوشت نهایی اوست. و تحلیلی از نحوه ارتباط میان اعمال دنیوی با جزای اخروی می باشد. و به این معناست که، پاداشها و کیفرهایی که انسانها، در آخرت با آن مواجه می گردند، از ناحیه غیر و خارج از ذات انسان نیست، بلکه تجسم یافتن صورت ملکوتی و غیبی عمل است که، آدمی خودش آنها را آماده و حاضر، ساخته است و روزی، به آن اعمال خواهد رسید. و آنها را با همان وجهه و چهره مشاهده خواهد کرد. نعیم و عذاب آنها، همین اعمال نیک و بد است. و در صورت اهمیت این بحث به لحاظ اخلاقی و اعتقادی همین بس، که در صورت توجیه عقلی و ایمانی به آن انسان نسبت به رفتارها و اندیشه های خود توجه خاصی نموده، چرا که آنان زمینه ساز تبلور واقعی در جهان دیگر می باشند. مساله اصلی این پژوهش این است که، میان تجسم اعمال با رفتارهای اخلاقی، چه ترابطی وجود دارد؟ کندوکاو پیرامون این مساله پژوهشی، در گرو پاسخگویی به پرسشهای ذیل است: تعریف خلق، اخلاق، و تجسم اعمال چیست؟ دیدگاه قرآن و روایات در مورد تجسم اعمال چیست؟ اخلاق و ارزشهای اخلاقی و نحوه شکل گیری آن در انسان چگونه است؟ نقش علم اخلاق در ارائه قالبهای کلی چگونه بودن و چگونه زیستن متعالی و بافداست چیست؟ حشر انسانها در قیامت و جزا و پاداش آنها بر چه اساسی میا شد؟ نقش و جایگاه تجسم اعمال در تحقق فضائل اخلاقی و تعدیل غرائز چیست؟

2- تعریف خلق و اخلاق و ارزشهای اخلاقی

ماده خلق (خ ل ق) اگر با خاء مفتوح استعمال شود به معنی صورت ظاهری است. و اگر با خاء مضموم استعمال شود، به معنی صورت باطنی است. مثلاً وقتی می گوئیم فلانی خلق و خلقتش نیکو است، یعنی ظاهر و باطنی آراسته و زیبا دارد. صورت باطنی «خلق» انسان مانند صورت ظاهریش «خلق» دارای هیئت و ترکیبی زشت یا زیبا است. (شبر، سید عبد الله، 1374، ص 10)

به گفته «راغب» در کتاب «مفردات»، این دو واژه در اصل به یک ریشه باز می گردند. (راغب اصفهانی، 1387، ص 159) که به معنای صورت درونی و باطنی و ناپیدای آدمی به کار می رود که با بصیرت درک می شود؛ در مقابل خلق که به صورت ظاهری انسان گفته می شود، که با چشم قابل رویت است. (الزبیدی، محمد مرتضی 1306، ق 6، ص 337 و ابن منظور، 1416، ج 4، ص 120 منوچهر صانعی دره بیدی، 1366 ه ش، ص 120)

«ابن مسکویه» در کتاب «تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق»، می گوید: «خلق همان حالت نفسانی است که انسان را به انجام کارهایی دعوت می کند بی آن که نیاز به تفکر و اندیشه داشته باشد.» (ابی علی مسکویه، ص 51)

همین معنی را مرحوم فیض کاشانی در کتاب «حقایق» آورده است، آنجا که می گوید: «بدان که خوی عبارت است از هیئتی استوار با نفس که افعال به آسانی و بدون نیاز به فکر و اندیشه از آن صادر می شود.» (فیض کاشانی - حقایق، ص 54، فیض کاشانی، انتشارات اسلامی، 1415، ق 5/ص 95، ابی علی مسکویه، انتشارات بیدار، بی تا، ص 51، مجلسی، محمد باقر، بیروت، موسسه وفا، ج 67، باب 59، ص 372، ذیل حدیث 18)

خلق را مرحوم نراقی این گونه تعریف کرده است: «قدرت و توانایی روح انسانی که باعث شود کارها را به آسانی و بدون فکر و تأمل انجام دهد. (الآداب الدینیة للخرائة المعینیة با ترجمه عابدی، 1387، ص: 194 و 195، ملا مهدی نراقی، 1387، اسماعیلیان، قم ص 55/ج 1)

تجسم یا تجسد اعمال، که از آن به تجسم اعتقاد و تجسم احوال نیز تعبیر می شود. (صدرالدین شیرازی، محمد- 1360 ص 329) اصطلاحی کلامی، عرفانی و فلسفی است. و اساسی مذهبی دارد. و شرایع و مذاهب آن را درباب اصول عقاید مطرح کرده اند که مورد تأکید خاص آیات و روایات متعددی قرار گرفته است. البته این اصطلاح، سابقه ای دیرین دارد و نه تنها به سده های نخستین اسلامی باز می گردد. (کلینی-محمدبن یعقوب- کوشش علی اکبرغفاری، چاپ 1368، ج 3/ص 241) بلکه می توان آن را در اندیشه های یونان باستان با تعابیر مختلف نیز بازجست. (صدرالدین شیرازی، محمد، به کوشش جلال الدین آشتیانی، چاپ 1340، ص 70) چنان که ملاصدرا این مسأله را به فیثاغورث نسبت داده است. که طبق نظریه ی او «درآینده ظاهر می شود از تمام حرکات فکری و عملی تو، یک صورت روحانی و جسمانی اگر اعمال غضب یا شهوانی شد مبدأ شیطان می شود. که در این دنیا تو را اذیت، و در آخرت مانع ملاقات نورالهی می شود. اگر اعمال عقلی باشد، به صورت فرشته درمی آید. که در این دنیا موجب تلذذ، و در آخرت موجب هدایت به درگاه ربوبی می شود. (صدرالدین شیرازی، محمد، 1981م/ ج 9/ص 294).

5- تجسم اعمال از منظر قرآن

آیات مربوط به نظریه تجسم اعمال را به طور کلی می توان به دو دسته تقسیم کرد:

الف) آیات دال بر حضور خود اعمال دنیوی در آخرت.

ب) آیات دال بر مجازات و کیفر توسط اعمال انسان.

اما آیات قسم اول:

1- «یوم تجد کل نفس ما عملت من خیر محضاً و ما عملت من سوء». (آل عمران/30)

یعنی؛ روزی که هر انسانی هر کار نیکی انجام داده است، نزد خود حاضر می یابد، و هر کار بدی را که انجام داده است نیز حاضر و آماده می یابد، و آرزو می کند که میان او و آن عمل بد فاصله مکانی یا زمانی بسیاری وجود می داشت، و او آن عمل بد را که در دنیا انجام داده است، در قیامت مشاهده نمی کرد. پس خود آن کار خیر و عمل بد و همان عنوان که به عمل داده شده را، می بیند، نه آنکه مصادیق مواد خام آن را ببیند.

2- «یوم یصدر الناس اشتاتاً لیروا اعمالهم». (زلزله-6)

در آن روز مردم به صورت گروه های پراکنده خارج می شوند. اعمالشان به آنها نشان داده می شود. در این آیه، خداوند یکی از مشخصات و اوصاف قیامت را مشاهده و یافتن اعمال انسان، ذکر می کند که از دلالت و ظهور اقوایی برخوردار است.

اما آیات قسم دوم:

1- «لیوم تجزی کل نفس بما کسبت لا ظلم الیوم ان الله سریع الحساب». (غافر/17)

آن روز هر نفسی به آنچه (از نیک و بد) کرده جزا خواهد یافت. و امروز بر هیچکس ستم نخواهد شد. که خدای عادل حساب خلق به یک لحظه می کند.

2- «و الذین ینکبون الذهب و الفضة و لا ینفقونها فی سبیل الله فبشرهم بعباب الیم * یوم یحیی علیها فی نار جهنم فتکوی بها جباههم و جنوبهم و ظهورهم هـ ذاً ما کنزتم لانیفسکم فذوقوا ما کنتم تکنزون؛ آن کسانی که طلا و نقره را اندوخته و ذخیره می نمایند. و در راه خدا انفاق نمی کنند، ای پیغمبر آنان را از عذاب سخت و دردناک خدا بترسان. روزی خواهد رسید که آن، طلاها و نقرهها را در آتش دوزخ گرم کنند. و با آنها پیشانیها و پهلوها و پشتهای آنان را داغ کنند، و ملائکه به آنها گویند که، این طلاها و نقرههای آتشین را بچشید. اینها همان چیزهایی است که شما برای خود ذخیره نموده اید.»

(توبه/34 و 35). و چنانکه ملاحظه میشود، در این آیه مبارکه طلا و نقره داغ شده، و داغ کننده را عین ذخائر و گنج‌هایی شمرده است. که در دنیا ذخیره میکرده‌اند.

3- **إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَ سَيَصْلُونَ سَعِيرًا؛** آن کسانی که اموال یتیمان را از روی ظلم و ستم میخورند حقیقتاً در شکم‌های خود آتش میخورند. و بزودی در سعیر و آتش جهنم خواهند سوخت. «(نساء/10). در این آیه مبارکه خوردن مال یتیم را از روی ستم، خوردن آتش تعبیر نموده است. و بطور حصر میفرماید: فقط و فقط آتش میخورند. و شکم‌های خود را از آتش انباشته می‌کنند.

بنابراین، باید بگوییم این گونه اموال صورت دیگری دارد که اکنون از چشم ظاهر بین انسان پوشیده است. ولی در سرای دیگر که حقائق پنهان آشکار می‌گردد، چهره واقعی این اعمال نمایان گردیده، و آن چیزی جز آتش و عذاب خداوندی نیست. این گونه آیات خاطر نشان می‌سازد اعمال انجام شده، در آخرت به صورت جزای عمل و صورت‌های ملکوتیه در می‌آید.

6- تجسم اعمال از منظر روایات

مسئله تجسم اعمال نه تنها مورد تصدیق و تأکید قرآن است، بلکه در روایات نیز مورد توجه قرار گرفته است. که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم :

1- رسول گرامی (ص) فرمودند: «از ستمگری بپرهیزید زیرا ظلم و ستم در روز قیامت به صورت تاریکی‌ها نمایان خواهد شد؛ قال رسول الله (ص): «اتقوا الظلم فإنه ظلمات يوم القيامة.» (مجلسی، محمد باقر، ناشر: اسلامیه- تهران، ج 172 ص 330). همین طور که ملاحظه می‌شود، ظاهر این روایت این است که خود ظلم در قیامت، به صورت ظلمت و تاریکی تجسم می‌یابد.

2- علی (ع) فرموده‌اند: «و أعمال العباد فی عاجلهم نصب أعینهم فی آجلهم.» (ترجمه محمد دشتی، 1379، کلمات قصار، شماره 7) "کارهایی که افراد در دنیا انجام می‌دهند، در آخرت در برابر آنان قرار داده خواهد شد." این روایت در صورتی بر مقصود دلالت دارد که، مربوط به پاداش و کیفر باشد نه محاسبه افعال. یعنی کردار بندگان در این دنیا، در روز قیامت، در برابر دیدگانش مجسم خواهد بود.

3- ابوبصیر گوید از امام صادق (ع) شنیدم که می‌فرمود: «هر کس مال برادر خود را از روی ستم بخورد. و عوض آن را به او بازنگرداند، روز قیامت قطعه‌ای از آتش را می‌خورد، یعنی مالی که ظالمانه تصرف شود، در قیامت خود به صورت آتش دوزخ تجسم می‌یابد. و غاصب راعذاب می‌نماید؛ عن أبي بصير قال سمعت أبا عبدالله (ع) «يقول من أكل مال أخيه ظلماً ولم يرد إليه أكل جذوة من النار يوم القيامة» (مجلسی، محمد باقر، ناشر: اسلامیه - تهران ج 72 ص 331)

4- امام صادق (ع) می‌فرمودند: جبرئیل نزد پیامبر (ص) آمده به او گفت: هر طور که میل داری زندگی کن. ولی سرانجام باید بمیری، و هر چه و هر کس را می‌خواهی دوست بدار، سرانجام از او جدا خواهی شد، و هر عملی که می‌خواهی بجای آر. حقا که تو در قیامت آن را ملاقات خواهی کرد؛ عن أبي عبدالله (ع) «قال جاء جبرئيل (ع) إلى النبي (ص) فقال يا محمد عش ما شئت فإنك ميت و أحب من شئت فإنك مفارقة و اعمل ما شئت فإنك ملاقيه» (مجلسی، محمد باقر، ناشر: اسلامیه)

- تهران ج 168 ص 267) شاهد بر مدعای ما جمله اخیر روایت است. (و اعمل ماشئت فانك ملاقيه) یعنی آنچه در قیامت انسان ملاقات خواهد کرد، خود عملی است که در دنیا انجام داده است. در این رابطه می‌توان روایاتی را که در مورد قبر و عالم برزخ آمده است، نیز دلیل بر تجسم عمل دانست، زیرا در این روایات نیز سخن از این است که، در عالم برزخ آنچه مصاحب و قرین انسان است همان اعمال او است. که مایه خرسندی و یا آزرده‌گی، و سعادت و شقاوت برزخی او خواهد بود. که به یکی از آنها اشاره می‌کنیم.

5- رسول گرامی (ص) در ضمن وصایا و نصایح خود به قیس بن عاصم فرمودند: «چاره ای نیست که همنشینی زنده با توبه خاک سپرده شود، پس اگر کریم باشد تو را اکرام می کند. و اگر لئیم و پست باشد، تو را تسلیم دشواری ها می کند. و آن قرین جز با تو با کسی محشر نخواهد شد. و تو جز با او برانگیخته نخواهی شد. و جز در مورد او از تو سوال نخواهد. پس قرین و همنشین صالح برگزین؛ «و اینه لا بد لک یا قیس من قرین یدفن معک و هو حی و تدفن معه و أنت میت فإن کان کریماً أکرمتک و إن کان لئیماً أسلمتک ثم لا یحشر إلا معک و لا تبعث إلا معه و لا تسأل إلا عنه فلا تجعله إلا صالحاً» (کلینی، محمدبن یعقوب، کوشش غفاری، علی اکبر، 1385 ج 3/ص 242)

در این روایت پیامبر اسلام، صریحاً عمل انسان را قرین و انیس انسان در قبر و عالم برزخ ذکر کرده است. معلوم است این صفات بدون تمثل و تجسم عمل، امکان پذیر نیست.

7- چگونگی شکل گیری اخلاق در انسان

قرآن کریم حسّ اخلاقی و عناصر حیات اخلاقی را منبعث از فطرت درونی می داند. و بدین سان قانون اخلاقی، در نفس انسان از آغاز نقش بسته است. «و نَفْسٌ و ما سَوَّیْهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَ تَقْوَاهَا» (شمس، 7 و 8). لکن این قانون اخلاقی که در فطرت و طبیعت ماست، به خودی خود و به تنهایی کافی نیست. بلکه پرورش و هدایت آن، همراه با علم و معرفت ضروری است. (مجتبوی، سید جلال الدین (مترجم)، 1377، ج 1/ص 12)

نفس از جمیع صفات و ملکات خالی است. ما نند صفحه‌ای که ساده از نقش و صورت باشد، و حصول ملکات و تحقق صفات، به واسطه تکرار اعمال و افعال مقتضیه آنها است. و هر عملی که یک مرتبه سر زد اثری از آن در دل حاصل، و در مرتبه دوم آن اثر بیشتر می شود، تا بعد از تکرار عمل، اثر مستحکم و ثابت می گردد. و «ملکه راسخه» در نفس می شود. پس ملکات اخلاقی است که، شخصیت و باطن انسان را شکل می دهد. و هر کس در حقیقت ترکیبی از صفات راسخ است. و نه حالات زودگذر. همچنان که «انگشت» چون مجاور آتش قرارگیرد حرارت در آن تأثیر می کند. و گرمی در آن ظاهر می شود، لیکن ضعیف است، و به مجرد دور کردن از آتش سرد می شود. و هر گاه مجاورت طول کشید. تأثیر حرارت در آن بیشتر می شود، و رنگ آتش در آن هم می رسد، و بعد از آن روشن می شود. و آتشی می گردد که، هر چه به آن نزدیک شود می سوزد، و هر چه به آن مقابل شود، روشن می کند. (نراقی، ملا احمد، 1377 ج 2/ص 31 و 32)

ارسطو می گوید: فضیلت نفسانی یا اخلاقی باید کسب شود، و به درجه عادت برسد، و عمل به آن شاق و دشوار نباشد، بلکه از روی رغبت و لذت و علم و اختیار واقع شود. و هر گاه این شرایط فراهم آید، فضیلت ممدوح خواهد بود. (فروغی، محمد علی، 1318-1320، ص 15 و 33 و 120)

پس راه به دست آوردن اخلاق حسنه و گام زدن در وادی تهذیب، این است که انسان خود را وادار به انجام کارهایی کند که، ثمره و نتیجه حسن اخلاق است. مثلاً شخص بخیل خود را وادار به بذل و بخشش کند، و متکبر رخت تواضع پوشد. و آنقدر این کار را ادامه دهد، تا به صورت خلق و خوی در آید. و خلق اولی خود را از دست بدهد. و از انجام این کارها لذت برد. این اعمال به مرور زمان و طولانی شدن عمر رو به ازدیاد نهاده، تا اینکه در نفس انسان ثابت شوند. و این همان چیزی است که پیامبران الهی، بخاطرش از خدا عمر طولانی می خواستند. گاهی هم اتفاق می افتد که، حسن خلق با عنایت الهی به صورت یک کمال فطری در نهاد انسان وجود پیدا می کند. و آن به این صورت است که، کودکی با عقل کامل و خلق نیکو متولد و قوه غضب و شهوتش را در کنترل داشته باشد.

در حدیثی از امام صادق (ع) روایت شده که فرمود: «خلق نیکو هدیه‌ای است که خداوند تعالی به مخلوقاتش عطا می‌کند. به عبارت دیگر می‌توان گفت: خلق و خوی نیکو در بعضی به صورت طبیعت و سرشت و در بعضی دیگر به صورت قصد و نیت تعبیه شده است.

راوی می‌پرسد کدام یک از این دو برتر است؟ حضرت می‌فرماید: کسی که خلق نیکو بصورت طبیعت در او باشد، آفرینشش این گونه است «برای حرکت در مسیر دیگر یا روشی» غیر از آن قدرت ندارد. ولی کسی که خلق نیکو بصورت قصد و نیت در او باشد، برای انجام عبادت و اطاعت خدا باید صبر بسیار داشته باشد، بنابر این، این قسم افضل و برتر است. (کلینی، محمد بن یعقوب، 1368 ج 2/ ص 101، شبر، سید عبدالله، جباران محمدرضا (مترجم) 1378 - ص 37)

8- حشر انسان در قیامت بر اساس صفات و ملکات اخلاقی (باشواهد قرآنی و روایی)

یکی از نکاتی که از اهمیت اخلاق حکایت دارد، آن است که انسان در روز قیامت با ملکاتی که در نفس خود ایجاد کرده، محشور خواهد شد. (متقین در آن روز به صورت جمعی می‌آیند "يَوْمَ نَخْشِرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا") در روایتی امام صادق (ع) فرمود: مردم بر حسب نیت و مقاصدشان محشور خواهند شد. در پرتو علم اخلاق است که، می‌توان راه پاک کردن نفس از رذائل اخلاقی و ایجاد فضائل اخلاقی را آموخت. بر اساس نظر محققان جهان آخرت باطن دنیاست. و آن چه انسان در دنیا گفته، و عمل کرده در قیامت ظهور و بروز خواهد کرد. در روز قیامت انسان پاداش و کیفر عمل را نمی‌گیرد، بلکه حقیقت عمل خود را متناسب با آن جهان مشاهده می‌کند. مجازات اخروی از نوع مجازاتهای قراردادی و اعتباری دنیوی نیست. بلکه از نوع مجازاتهای تکوینی و حقیقی است. از قرآن کریم و روایات فراوان استفاده می‌شود که، هر چند چهره ملکی اعمال نیک و بد انسان در این دنیا از بین می‌رود. ولی صورتهای ملکوتی افعال اختیاری انسان در باطن انسان مستقر می‌شود. و هر جا که برود همراه اوست. و سرمایه زندگی شیرین یا تلخ آینده او می‌باشد. به تعبیر دیگر اعمال خوب، با صورتهای بسیار زیبا و لذت بخش تجسم می‌یابند. و به صورت کانون بهجت و لذت در می‌آیند. و اما اعمال بد انسان با صورتهای بسیار زشت و وحشت زا و آزاردهنده تجسم می‌یابند. و به صورت کانون درد و رنج و عذاب در می‌آیند. بنابر این، هر کس در قیامت با همان اعمال و اخلاق و اعتقادی که از دنیا به همراه خود برده است، زندگی می‌کند. اینها سرمایه های خوب و یا بد و مصاحبان نیک یا زشت همیشگی انسان در جهان جاودان است. در قیامت هر انسانی همان را درو می‌کند که در دنیا کاشته است. (مطهری، مرتضی، 1370، ص 206-211، نراقی، ملا مهدی، چاپ مؤسسه‌الأعلمی للمطبوعات، ص 48 و 49 و منبع این مقاله: سایت سید جواد ورعی)

دقت در آیات قرآن و روایات این معنا را تصدیق می‌کند. قرآن می‌گوید:

1- «فمن يعمل مثقال ذره خیرا یره، و من يعمل مثقال ذره شرّاً یره» (زلزال، آیات 7 - 8) هر که ذره‌ای کار خوب انجام دهد، آن را خواهد دید، و هر که ذره‌ای کار بد انجام دهد، آن را مشاهده خواهد کرد. آیه شریفه نمی‌گوید: پاداش عمل نیک و بدش را خواهد دید، بلکه خود عمل را خواهد دید. معلوم می‌شود اعمال و رفتار و حتی نیت انسان در قیامت ظهور می‌کند.

2- «لا تجزون الا ما کنتم تعملون» (یس، 4)

«جز آنچه عمل کرده‌اید سزا نخواهید دید»

3- در کافی از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود: «هنگامی که میت در قبر قرار می‌گیرد شخصی برای وی متمثل می‌گردد و به وی می‌گوید در مقابل تو سه چیز بودیم: رزق تو که به انقطاع اجلت منقطع شد، همسر و فرزندان که تو را

پشت سر گذاشته و برگشتند و سومی من - عمل تو - هستم که با تو باقی ماندم. هان که من از میانه این سه چیز در نزد تو از همه کم ارزش تر و کمتر مورد اعتنا بودم». (طباطبایی، محمد حسین، 1389 اول، ص 172)

4- از ائمه علیهم السلام به ما رسیده است: «هر که فلان عمل را انجام دهد خدای تعالی فرشته‌ای بیافریند که تا روز قیامت برای او استغفار کند.» و این حدیث نیز رسیده است: «بهشت زمین نرم همواری است که درختان کاشته شده‌اش [گفتن] سبحان الله است.» و دیگر حدیثی است از رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم: «کسی که در ظرف طلا و نقره بنوشد آتش دوزخ در شکمش راه می‌یابد» (نراقی، مهدی، مجتبوی، سید جلال الدین (مترجم)، 1377 ج 2/ص 53)

5- از رسول خدا (ص) روایت شده است که: همانا تو را همدمی است که همراه تو دفن می‌شود. او زنده است و تو مرده. پس اگر آن همدم کریم باشد تو را تکریم خواهد کرد، و اگر لئیم و پست باشد تو را خوار می‌کند. از تو فقط درباره او پرسیده می‌شود. بنابراین تلاش کن او را صالح گردانی؛ زیرا اگر او صالح بود مونس تو خواهد بود، و اگر فاسد بود از او وحشت خواهی داشت؛ و او عمل تو است. (آیه الله السید علی الحسینی الاشکوری، پایگاه اطلاع رسانی المواقع الاعلامی لسماعیه، مقاله آخرت)

9- نقش و جایگاه تجسم اعمال در تحقق فضائل اخلاقی و تعدیل غرائز

اعتقاد به تجسم اعمال آثار سازنده و مثبت فراوانی در زندگی فردی و اجتماعی بر جای می‌گذارد. و زمینه را برای تربیت انسان‌های مؤمن و تحقق جامعه توحیدی فراهم می‌آورد. زیرا اگر انسان مطمئن باشد که عمل، هیچ گاه از بین نمی‌رود و هرگز از او جدا نمی‌شود، در اقدام به کارها، حساب شده عمل می‌کند. و مواظبت بیشتری بر افکار و نیات و عملکرد خود دارد؛ زیرا می‌داند مسئولیت او سنگین است. و آنچه انجام می‌دهد، هرگز محو و نابود نخواهد شد. (طباطبایی، سید محمد حسین، 1376، ج 2/ص 382)

از جمله این آثار:

1- پرورش فضایل اخلاقی: در نهاد ما یک سلسله فضائل اخلاقی وجود دارد، که تحت شرایطی پرورش یافته و باور می‌گردند. ارشاد و راهنمایی علماء اخلاق، هر چند در پرورش فضائل اخلاقی موثر است. ولی راهنمایی آنان از دایره سخن گفتن و مذاکره دوستانه، گام فراتر نمی‌گذارد.

ولی مذهب و اعتقاد به پاداش و کیفرها، فضیلت‌های اخلاقی را مانند انسان دوستی، ضعیف نوازی، مهربانی به یتیمان،

دستگیری از درماندگان و ... در انسان زنده می سازد و از این جهت دانشمندان، مذهب را پشتوانه اخلاق میدانند.

2- جلوگیری از رذایل روحی: مبارزه با هواها و هوسها، این اعتقاد، غریزه را مهار کرده، و صاحب آنرا به صورت انسانی وظیفه شناس تحویل اجتماع می دهد. انسانی چون یوسف علیه السلام که در اطاق خلوت، در برابر زن جوان و بسیار زیبا که از او درخواست گناه می کند و می گوید: «هیت لک» - آماده باش - سر سخرانه مقاومت می کند و زن متجاوز را، پند و اندرز می دهد و می گوید «معاذالله» بخدا پناه می برم!..! حس غضب و خشم، از نظر قدرت کمتر از غریزه جنسی نیست، گاهی حس انتقام به اوج خود می رسد و می خواهد در راه انتقام هر نوع مانعی را، ازپیش پای خود بردارد. در این موقع جز دوری از مخالفت با دستورات الهی و ترس از کیفر، چیزی نمی تواند آتش خشم انسانها را خاموش سازد، و همچنین غرائز دیگر اصیل انسانی نیز اینگونه است. ایجاد آرامش و اطمینان، تعدیل علایق مادی و دنیوی، تغییر بینش نسبت به دنیا، پرورش روحیه ایثار و شهامت، تقویت روحیه تفاهم و مجاهدت برای برقراری عدالت و قسط، از جمله آثار ارزشمندی است که در پرتو باور به تجسم اعمال و زندگی اخروی به وجود می آید. (الهیات و معارف اسلامی شیخ جعفر سبحانی 440-443 و سایت طهور "تأثیر اعتقاد به معاد در زندگی دنیوی")

10- نتیجه

مسأله تجسم اعمال، در واقع متضمن این معناست که، ثواب و عقاب یا اعمال خوب و بد انسانها چیزی جدا از آن اعمال نیست. و به بیان دقیق تر، اعمال انسانها و عواقب آنها با یکدیگر رابطه ای تکوینی دارند. و معذب خارجی در کار نیست؛ مثلاً اگر در برابر گناهی آتش دوزخ وعده داده شده، آن آتش چیزی جدا از آن فعل گناه نیست، بلکه حقیقت آن است که تمثیل پیدا کرده است. معنای مجسم شدن اعمال آدمیان در برابر آنها در عالم برزخ و روز قیامت است؛ که با پیکری زیبا و هیئتی دلپذیر، یا با پیکری زشت و شکلی بیم آمیز و نفرت انگیز پدیدار می شوند و او را شادمان یا اندوهگین می گردانند و بدین سان به وی پاداش و کیفر می دهند. این موضوع مورد تصدیق و تأکید آیات و روایات نیز می باشد. و اعتقاد به آن می تواند آثار مثبت و سازنده ای در زندگی فردی و اجتماعی بر جای بگذارد و زمینه را برای تربیت انسانهای مومن فراهم سازد.

پس انسان در دنیا هر گونه که خود را بسازد و تربیت کند، در قیامت نیز همان گونه متجلی خواهد شد. از این جهت ویژگی ها و صفاتی ثابته ای که انسان در نفس خود در اثر تکرار عمل ایجاد می کند و به صورت ملکه در می آید، چه خوب باشد و چه بد، حقیقت او را می سازد و با همین حقیقت در قیامت محشور می شود. (از کوزه همان برون تراود که در اوست) نمی شود انسان در دنیا دانه گندم بکارد و در آخرت علف درو کند، بلکه خوشه های گندم درو خواهد کرد. نمی شود انسان در دنیا با دروغ گویی، حقه بازی، حيله گری، غیبت و تهمت و بردن آبروی دیگران، تعدی و تجاوز به حقوق مردم زندگی کند و با این زشتی ها و پلشتی ها خود را در آخرت به صورتی زیبا و پسندیده درآید و به سعادت برسد. پس به این نتیجه می رسیم که مقوله اخلاق و ملکات نفسانی با سرنوشت ابدی آدمی ارتباط دارد و در آن تأثیر می گذارد. پس لازم است انسان در اقدام به

کارها حساب شده عمل کند و مراقبت بیشتری برافکار و نیات و عملکرد خود داشته باشد چرا که باید بداند مسئولیت او سنگین است. و آنچه انجام می دهد هر گز محو و نابود نخواهد شد.

11- منابع

- قرآن کریم

- ترجمه دشتی محمد، نهج البلاغه: ، موسسه فرهنگی انتشاراتی حضور قم ، 1379

- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، معجم مفردات الفاظ القرآن، دفتر نشر نوید اسلام، قم، 1387ش

- الزبیدی، محمد مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت، دار مکتبه الحیاه، بی تا، ج 6، 1306ق

- ابن منظور، لسان العرب، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ج 4، نوبت چاپ اول: 1416ق

- صانعی دره بیدی منوچهر ، فرهنگ فلسفی جمیل صلیبا- : انتشارات حکمت: تهران ، 1366 ه ش

- طبرسی، فضل بن حسن، ، الآداب الدینیة للخرزانه المعینیة ، ترجمه عابدی، احمد، ناشر زائر آستانه مقدسه ، قم ، 1387

- طوسی ، خواجه نصیر الدین ، اخلاق ناصری ، تصحیح مینوی ، مجتبی ، انتشارات خوارزمی، 1373

- مسکویه ، ابی علی ، تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق ، قم، انتشارات بیدار، بی تا

- فیض کاشانی، ملا محسن ، المحجۀ البیضاء، ج 5، انتشارات اسلامی، وابسته به جامعه مدرسین، قم، 1415

- فیض کاشانی، ملا محسن ، حقایق ، انتشارات علمیه اسلامیة بی تا

- صانعی دره بیدی ، منوچهر ، فرهنگ فلسفی جمیل صلیبا- انتشارات حکمت: تهران ، 1366 ه ش

- عمید حسن- فرهنگ عمید، ج 1/ انتشارات امیر کبیر تهران 1360

- افرام البستانی، فواد- فرهنگ جدید عربی به فارسی - ترجمه المنجد- مترجم بندر ریگی انتشارات حر 1378

- بهائی، محمد بن حسن؛ الأربعون حدیثاً، قم، موسسه النشر الاسلامی، 1415ق، اول

- سبحانی، جعفر، ج 9، منشور جاوید/چاپ 1369

- سجادی. سید جعفر ، فرهنگ اصطلاحات فلسفی ملاصدرا ، ناشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ، تهران 1379

- سجادی، سید جعفر ، فرهنگ معارف اسلامی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ: سوم 1373

- بیضاوی، عبدالله بن عمر؛ انوار التنزیل و اسرار التأویل: المعروف بتفسیر البیضاوی، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات،

1410ق، اول

اولین همایش ملی اسلام و ارزش های متعالی با تأکید بر اخلاق

اولین همایش ملی اسلام و ارزش های متعالی
۷ اسفند ماه ۱۳۹۲

- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، کوشش غفاری، علی اکبر، چاپ 1368/ ج 3 و انتشارات اسوه، 1385
- صدرالدین شیرازی، محمد، اسفار ج 9/ چاپ 1981 م
- صدرالدین شیرازی، محمد، المظاهر الالهیه، به کوشش آشتیانی، جلال الدین، چاپ 1340
- صدرالدین شیرازی، محمد، ترجمه و شرح شواهد الربوبیه، دکتر کبیر یحیی، ناشر بوستان کتاب 1390 و چاپ 1360
- مجلسی، محمد باقر، - بحار الأنوار، ج 3، 67، 68، 72، ناشر: اسلامیه - تهران و بیروت، موسسه وفا، بی تا
- ربانی گلپایگانی، علی؛ عقاید اسلامی، قم، نصایح، 1386 ش، دوم.
- جوادی آملی، عبدالله؛ تفسیر موضوعی قرآن کریم: معاد در قرآن، 2، قم، اسراء، 1383 ش، دوم
- فروغی، محمد علی، سیر حکمت در اروپا، ناشر هرمس، تهران، 1318-1320
- شبیر، سید عبدالله، الأخلاق، جباران محمدرضا (مترجم)، انتشارات هجرت، چاپ چهارم، 1378
- سبحانی، شیخ جعفر، الهیات و معارف اسلامی، سایت طهورتائیر اعتقاد به معاد در زندگی دنیوی)
- مطهری، مرتضی، آشنایی با علوم اسلامی، حکمت عملی، انتشارات صدرا، چاپ اول، 1387
- مطهری، مرتضی، عدل الهی، انتشارات صدرا، 1370
- نراقی، ملا احمد، معراج السعاده، ج 2/ انتشارات هجرت، چاپ پنجم، 1377
- نراقی، ملا مهدی، جامع السعادات، چاپ مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، ج 1، چاپ چهارم، بیروت و تصحیح و تعلیق، کلانتر سید محمد، چاپ اسماعیلیان، قم، 1387
- نراقی، ملا مهدی، علم اخلاق اسلامی، مجتبوی، سید جلال الدین (مترجم)، ج 2 و 1 انتشارات حکمت، 1377 ش، چاپ چهارم،
- طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه مکارم شیرازی، ج 2، ناصر انتشارات امیر کبیر، 1376
- طباطبایی، محمد حسین، از آغاز تا انجام، ناشر: موسسه بوستان کتاب، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، 1389، اول
- دکتر سجادی، "مقاله آخرت فرهنگ معارف اسلامی" ج 1
- قدردان قراملکی - محمدحسن - "مقاله ی کاوشی در تجسم اعمال" - مجله کیهان اندیشه/ 1375
- پایگاه اطلاع رسانی المواقع الاعلامی لسماعیه آیه الله السید علی الحسینی الاشکوری
- سایت جامع فرهنگی مذهبی اخلاق شهید آوینی "باز کاوی مفهوم اخلاق"

اولین همایش ملی اسلام و ارزش های متعالی با تأکید بر اخلاق

اولین همایش ملی اسلام و ارزش های متعالی
۷ اسفند ماه ۱۳۹۲